

• پول در اقتصاد اسلامی

کتاب «پول در اقتصاد اسلامی» در گروه اقتصاد دفتر همکاری حوزه و دانشگاه تهیه شده و در برگزیده مسائل مربوط به درس «پول و بانکداری» برای دانشجویان رشته‌های اقتصاد، مدیریت و علوم اجتماعی در مقطع کارشناسی ارشد است.

معرفی کتاب

از آنجا که تنوری‌های جدید کلان، در تعادل، اشتغال و ثبات اقتصادی، بیشتر متوجه سیاست‌های پولی است و از سوی دیگر امروزه اقتصاد (در همه ابعاد خود) با پدیده پول، اعتبار و مسائل مربوط به عرضه پول و سیاست‌های پولی و مالی مرتبط است، مکانیزم ایجاد بدهی و اعتبار به معنای وسیع آن، بنیان مسائل اقتصادی را چنان تحت تأثیر خود قرار داده است که بی‌شک درک صحیح پدیده‌های اقتصادی، بدون کاوش دقیق و ژرف این مکانیزم، در قالب کلی مباحث مربوط به پول، اعتبار و بانک، امکان پذیر نخواهد بود.

این کتاب در چهار فصل تدوین شده است:

فصل اول: مفهوم پول و ابعاد اقتصادی آن؛ تکامل پول و اقسام آن؛ احکام فقهی پول؛ توجیحات بهره و پاسخ به آنها می‌پردازد. فصل دوم: سیر تحولات پول فلزی قبل و بعد از اسلام فصل سوم: احکام فقهی پول

فصل چهارم: منشأ پیدایش حق از دیدگاه فلسفه حقوقی غرب و اسلام و همچنین مفاهیم موضوعی ربا مورد بررسی قرار می‌گیرد. بخش انتهایی کتاب نیز شامل منابع و مأخذ فارسی و لاتین است.

• ماهیت پول و راهبردهای فقهی و اقتصادی آن

کتاب «ماهیت پول و راهبردهای فقهی و اقتصادی آن» به قلم حجت‌الاسلام والمسلمین احمد علی یوسفی و از سوی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی منتشر شده است.

معرفی کتاب

نویسنده در ابتدا هدف و ضرورت تحقیق درباره پول‌های فعلی را مورد بررسی قرار داده، سپس ضرورت به کارگیری پول‌های مختلف را در مبادلات جهانی که در نفی یا اثبات فرضیه‌های تحقیق مورد نیاز است، با روش مناسب بررسی می‌کند. در فصل دوم عناوین مرتبط با پول از دیدگاه حقوق دانان، اقتصاددانان و فقیهان مورد تحلیل و تفسیر قرار گرفته و ویژگی‌ها و ضابطه هر یک از عناوین مشخص گردیده است.

فصل سوم با بهره‌گیری از مباحث قبل به تحلیل فرضیه‌های تحقیق می‌پردازد و ماهیت پول را از منظر خرد و کلان، بررسی می‌کند. در ضمیمه آن، جهانی از پول صدر اسلام که به نحوی در روشن‌گری موضوع تحقیق کتاب مفید می‌باشد، به مطالب کتاب اضافه شده است.

در بخشی از این کتاب می‌خوانیم: پول یکی از پدیده‌های پیچیده اقتصادی است و باید به‌عنوان یک موضوع فقهی و اقتصادی بررسی شود. تاریخ پول از مبادلات پایاپای آغاز شده، به پول کالایی (غیرفلزی)، پول فلزی، پول کاغذی (اسکناس) و پول تحریری می‌رسد. هر یک از این مراحل، تحولات بسیاری را از سر گذارنده است. امروزه بشر می‌کوشد تا در معاملات، برای انتقال ارزش مبادله‌ای خالص خود، از وسایل سریع، مطمئن و کم‌هزینه استفاده نماید.

کارت‌های اعتباری، کارت‌های انتقال الکترونیکی منابع مالی و پول‌های الکترونیکی از این مقوله‌اند. اما مال در لغت هر چیزی است که در نظر عرف دارای ارزش مبادله باشد. در طول تاریخ سه نظریه اساسی در مورد ارزش و مالیت اشیا در بین اقتصاددانان وجود داشته است.

نظریه ارزش. هزینه تولید یا کار یکی از آن‌هاست. نظریه‌های کانونیست‌ها، آدام اسمیت، ریکاردو و مارکس، از نظریه فوق ناشی شده‌اند. نظریه ارزش - مطلوبیت و نظریه تلفیق یا «ارزش - هزینه و ارزش - مطلوبیت» دو نظریه اساسی دیگر است. نظریه تلفیق با نظریه بسیاری از عالمان فقه اسلامی سازگاری دارد.

مال از دیدگاه حقوق دانان نیز تعریف‌های متفاوتی یافته است. اما رأی فقیهان در باب مال هم متنوع است. برخی چون علامه حلی و شیخ طوسی، توجیحی به جهت اثباتی تعریف مال نداشته‌اند و تنها طرف سلبی مال مورد توجه آنان بوده است.

در دیدگاه عده‌ای دیگر چون شهید اول، مقدس اردبیلی، صاحب جواهر و مرحوم شیخ انصاری نیز به قید عرفی و عقلایی بودن منفعت توجه داشته‌اند. عده‌ای چون محقق ابروانی و محقق نایینی هم مال را به عناصر تشکیل دهنده آن معرفی کرده‌اند. در باره‌ای از تعاریف نیز تحلیل روانی رفتار عرف درباره مال، ویژگی مشترک است.

رفتن ارزها

• ویژه‌نامه بررسی حکم شرعی خرید، فروش و استخراج پول‌های رمزپایه

• هفته‌نامه افق حوزه • سال نوزدهم • شماره ۶۶۱

• دوشنبه ۱۸ اسفند ۱۳۹۹ • ۲۴ رجب ۱۴۴۲ • ۸ مارس ۲۰۲۱

پول مجازی

و چالش‌های فقهی پیش رو

حسین نصری مقدم

• مقدمه

چندی پیش شوقی اعلام، مفتی مصر اعلام کرده است: «هرگونه معامله با پول مجازی نظیر بیت‌کوین، حرام است». هم چنین از سوی برخی مراجع امامیه نیز فتاوایی مبنی بر حرمت معامله با پول‌های مجازی صادر شده است. همزمان، کشور مالزی این نوع پول‌ها را با شرایط خاصی، قانونی شمرده است. موضوع پول مجازی از دوازده، قابل بررسی است.

نخست: از منظر مباحث فلسفه فقه. در این بُعد، بایسته است به دو پرسش پاسخ داده شود:

۱. جزایی اتخاذ مواضع سلبی فقیهان در مواجهه با موضوعات و پدیده‌های وارداتی از ممالک غیرمسلمان از دیدگاه جامعه‌شناسی و روانشناسی فقهی رخ داده‌های نوپدید. تاریخ معاصر گواه است که فقیهان اسلامی در یکصد و پنجاه سال اخیر، غالباً در مواجهه با مصنوعات، اختراعات، الگوها، ساختارها و حتی نهادهای وارد شده از سرزمین‌های غیر مسلمان (عمدتاً غربی)، موقفی سلبی اتخاذ کرده‌اند، به طوری که گویا اصل اولی از منظر آن‌ها در برابر این‌گونه موضوعات، «منع و حظر» بوده است. ۲. عویصه تابع بودن فقه نسبت به پدیده‌های نوپدید که از سوی برخی روشنفکران دینی مطرح شده است. آیا این مسأله اساساً درست است که دانش فقه، یک دانش تابع، متأخر، متأثر و منفعل است؟ که نتیجه آن، ناتوان‌مندی فقه از ایجاد تحول، تمدن‌سازی و توسعه همه‌جانبه است؟ یا این پرسش، یک مغالطه است که بر نسیان اهداف و کارکردهای فقه مبنی است؟ دوم: موضوع‌شناسی و واکاوی احکام و مبانی فقهی پول مجازی در دستگاه اجتهاد رایج.

پرداختن به مسأله نخست به جستار دیگری واگذار می‌شود، و اینک تنها مدخلی برمسأله دوم تقدیم می‌گردد.

• نگاهی به پول مجازی

پیدایش «پول»، در گرو احساس سه نیاز بود: نیاز به مبادله، نیاز به ارزش‌گذاری اشیا و نیاز به انباشت و ذخیره ارزش. به‌نظر می‌رسد دیرینه «پول»، با تشکیل جوامع نخستین، مقارن باشد. امروزه سه گونه پول به رسمیت شناخته شده است: پول سنتی، پول الکترونیک و پول مجازی. در سال‌های طولانی، پول سنتی برای رفع نیازهای بشر کارساز بود. در آغاز، به‌گونه تها، سپس مسکوکات دارای ارزش ذاتی و امروزه پول‌های فیات (Money Fiat) اعم از مسکوک و کاغذی که دارای ارزش و اعتبار ذاتی نیستند و اعتبار خود را از دولت‌ها و نظام بانکی کشور می‌گیرند. این نوع پول باید با دوام، مقبول عرف، برخوردار از ارزش ثابت، تولید محدود و استفاده آسان باشد. هنوز هم این نوع پول جایگاه خود را در عرصه اقتصاد و مبادلات مالی حفظ کرده است. از اواسط قرن بیستم میلادی، پول الکترونیک وارد چرخه اقتصاد و امور مالی شد و امروزه به‌ویژه در دادوستدهای کلان، از درجه اعتبار فزون‌تری برخوردار شده است. وجه مشترک پول سنتی (در شکل مسکوک یا کاغذی) با پول الکترونیک، دخالت دولت در روند تکوین، ارزش‌گذاری و حمایت از

عمومی و پول‌های مجازی در حال گسترش است. لایت‌کوین، بایت‌بال، مونرو، بیت‌کوین، اتریوم، ریپل، آیوتا، دش و هم‌اکنون ارزش مالی کل پول‌های مجازی، ۵۹۰ میلیارد دلار است که از این مجموع، ۳۲۵ میلیارد آن متعلق به بیت‌کوین است. بیت‌کوین (bitcoin) شبکه‌ای است که تحت کنترل هیچ‌کس قرار ندارد و کاملاً غیر متمرکز است. هر کسی روی شبکه، کنترل پول خود را بر عهده دارد و می‌تواند با دانلود نرم افزار رایگان بیت‌کوین و اجرای آن بر روی رایانه خود، نسبت به سیستم مالی بیت‌کوین، تأثیرگذار باشد.

بنابراین، بیت‌کوین یک ارز دیجیتال است که به صورت مجازی ساخته می‌شود و به‌وسیله نرم‌افزارهای رایانه‌ای که در سراسر جهان مشغول حل مسائل ریاضی هستند، تولید می‌شود. در این پول، چون هیچ سرویس‌دهنده مرکزی وجود ندارد و همه چیز بر ارتباطات نظیر به نظیر بنا شده است، امکان دخالت و نظارت دولت وجود ندارد و نرخ تعادلی آن نیز از طریق عرضه و تقاضای بازار تعیین می‌گردد. در عالم واقع چیزی به نام بیت‌کوین وجود ندارد و فقط حساب‌های مجازی، شامل رمزهای عمومی و خصوصی، متشکل از رشته طولانی اعداد و حروف‌اند که از طریق یک الگوریتم کدگذاری شده ریاضی ایجاد شده‌اند.

پیش‌بینی آینده پول‌های مجازی دشوار است، اما در حال حاضر اقبال بالایی نسبت به این نوع پول‌ها وجود دارد و بعید نیست در آینده، بتواند جایگزین پول‌های سنتی شود. به نظر می‌رسد فقیهان ارجحند باید ضمن فهم دقیق و کامل چیستی این پول، با یک نگاه سیستمی و با نظر داشت جنبه‌های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی آن، به استخراج احکام آن بپردازند. پروضح است که در چارچوب اجتهاد فوری، مواجهه صحیح با این موضوع پیچیده و چندضلعی، ناممکن می‌نماید.

• پرسش‌های فقهی پیش رو

در انجام این کوتاه سخن، برخی از پرسش‌های فقهی (از نظر موضوع‌شناسی یا حکم‌شناسی) در خصوص پول‌های مجازی، بدین صورت است:

۱. پول مجازی کالاست یا پول؟
۲. آیا از مالیت برخوردار است؟
۳. در صورت مالیت داشتن، چه نوع مالی است؟
۴. پول مجازی مثلی است یا قیمی؟
۵. آیا فعلیتی که موجب تولید و ارزش پول مجازی می‌شود، در حکم فقهی آن مؤثر است؟

۶. نقش منفعت محلله مقصوده در این میان چیست؟

۷. آیا خصوصی بودن پول مجازی و فقدان دخالت دولت در آن، سببی برای حرمت آن نیست؟

۸. آیا پول مجازی به لحاظ مقاومتش با پول سنتی، متمایز است؟

۹. آیا قیاس پول الکترونیک و مجازی با درهم و دینار (پول‌های عصر تشریع) امکان‌پذیر است؟

۱۰. پول مجازی اعتبار و پشتوانه خود را از کجا می‌گیرد؟

۱۱. آیا رکن اصلی پول (به طور عموم)، قدرت خرید آن است یا ارزش اسمی آن و یا اساساً یک مال اعتباری است (نظریه‌های ماهیت پول)؟

۱۲. آیا اقسام پول‌های مجازی، به لحاظ چیستی متفاوت‌اند؟

۱۳. آیا ربا، معاوضی و قرضی در پول مجازی نیز جریان دارد؟

۱۴. حکم خمس و زکات این پول‌ها چیست؟

۱۵. آیا پول مجازی مصداق غرر نیست؟

۱۶. حکم تکلیفی تولید، ذخیره، عرضه و هزینه پول مجازی چیست؟

۱۷. ادله جواز و مشروعیت پول‌های مجازی چیست؟

۱۸. ادله حرمت این پول‌ها کدام‌اند؟

۱۹. قواعد فقهی (تکلیفی و وضعی) حاکم بر این نوع پول چیست؟

۲۰. آیا ایجاد اختلال در نظام پولی کشور، می‌تواند دلیلی برای ممنوعیت این پول‌ها باشد؟

۲۱. آیا می‌توان به حلیت ابتدایی و حرمت ثانوی این پول‌ها قائل شد؟

۲۲. آیا حکم به تحریم این نوع پول از باب امکان ضربه زدن به نظام اقتصادی کشور، یک نوع عمل به سدّ ذرایع نیست؟

۲۳. آیا ورود و عدم ورود پول‌های مجازی به دنیای حقیقی، نقشی در حکم فقهی آن‌ها دارد؟

۲۴. حکم پول مجازی، بنا بر احکام حکومتی چیست؟

۲۵. آیا احکام پول مجازی در اقتصاد خرد و کلان متفاوت است؟

۲۶. احکام کیفری پول‌های مجازی بر چه مبنایی استوارند؟

۲۷. جرم‌انگاری احتمالی فعالیت در شبکه‌های پول مجازی، تحت چه عناوینی صورت می‌پذیرد؟

۲۸. آیا استخراج‌گران (ماینینگ‌ها)، عمل خود را اجاره می‌دهند یا می‌فروشند؟

۲۹. حکم حک کردن حساب افراد، مشمول چه عنوان مجرمانه‌ای قرار می‌گیرد؟

۳۰. آیا دولت می‌تواند با تقنین قوانینی، بر پول‌های مجازی، نظارت کند؟

۳۱. آیا مشارکت در شبکه تولید پول مجازی، با قاعده نفی سبیل، در تعارض نیست؟

نویسنده: حجت‌الاسلام دکتر حسین نصری مقدم، عضو هیئت علمی گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی دانشگاه فردوسی مشهد و سردبیر فصلنامه علمی-پژوهشی جستارهای فقهی و اصولی

• منابع و مأخذ

۱. شبکه اجتهاد ijthadnet.ir
۲. سلیمانی‌پور، محمد مهدی، سلطانی‌نژاد، حامد، پورمظفر، مهدی، «بررسی فقهی پول مجازی»، دوفصلنامه تحقیقات مالی اسلامی، سال ششم، شماره دوم پیاپی ۱۲، بهار و تابستان ۱۳۹۶، صص ۱۶۷-۱۹۲
۳. راهنمای بیت‌کوین به زبان ساده، www.arzplus.com
۴. میرخانی، رضا، «بیت‌کوین و ماهیت مالی فقهی پول مجازی»، سازمان بورس و اوراق بهادار، دی

۵. شرع منفعت اصلی آن را مورد نهی خاص قرار نداده باشد مانند خمیر یا آلات قمار که مورد نهی خاص واقع شده است.
پس مال چیزی است که دارای منفعت عقلانی بوده مورد رغبت مردم، برخوردار از ندرت نسبی و قابل اختصاص باشد که شرع منفعت اصلی آن را مورد نهی قرار نداده است.

روشن است که تعریف فوق از مال شامل بیت کوین و سایر رمز ارزهای که مورد قبول مردم واقع شده است می‌شود.

چرا که دارای منفعت است و منفعت آن وسیله مبادله و وسیله ذخیره ارزش مادی و وسیله سنجش ارزش مادی شدن است چنان‌که در پول های رایج فعلی (اسکناس‌هایی که دولت ها منتشر می کنند منفعت عبارت از همین جهات است).

و همچنین مورد رغبت است و دارای ندرت نسبی است و قابل اختصاص می باشد و از شرع نیز در باره آن نهی خاصی مانند خمر وارد نشده است. البته باید توجه داشت که منفعت در اینجا منفعت اعتباری است یعنی با اعتبار عقلاء این رمزها دارای این ویژگی ها یعنی وسیله مبادله و وسیله ذخیره ارزش و وسیله سنجش ارزش شده اند. و منفعت ذاتی دیگری ندارند و از این جهت با اموال دیگر که منفعت ذاتی دارند فرق دارد ولی مسلم است که منفعت اعتباری هم جانشین منفعت حقیقی در مالیت می شود والا پول اسکناسی که دولت ها منتشر می کنند نیز منفعت ذاتی ندارند بلکه منفعت آن ها اعتباری است. با توصیف فوق یکی از مهمترین اشکالاتی که در مورد جواز خرید و فروش رمز ارزها مطرح شده - و آن مالیت نداشتن آن است- رفع می‌گردد. اما اینکه این مال ممکن است بعدها از مالیت بیافتد و نظائر آن به هیچ وجه از نظر شرعی نفی مالیت فعلی آن را نمی‌کند. اشکال مهم بعدی مساله غرر و جهل به ماهیت است که آن را در جلسه مستقلی باید مورد بحث قرار بدهیم. آنچه ما در این جلسه اثبات کردیم این است که تعریفی که فقهاء و اهل لغت از مال دارند قطعاً بر رمز ارزها مانند بیت کوین صدق می‌کند. و اشکال در این زمینه، ناشی از عدم دقت می باشد.

• **حجت‌الاسلام والمسلمین عبادی**

ضمن تشکر از جناب حجت‌الاسلام والمسلمین ترابی بابت این تحقیق خوبی که در زمینه رمز ارزها انجام دادند واقعت این است که مباحث مرتبط با رمز ارزها ابعاد وسیعی دارد و بررسی همه این ابعاد نیاز به جلسات متعدد با وقت موسع دارد و شاید در یک جلسه نتوان به همه ابعاد مساله به طور عمیق پرداخت؛ ولی به اندازه‌ای که جلسه اقتضا می‌کند و فرصت هست مطالبی را عرض می‌کنیم.

• **انواع رمز ارزها**

نکته اول: ابتدا اجازه دهید رمز ارزها را به دو دسته قانونی و غیرقانونی تقسیم کنیم:
۱. رمز ارزهای قانونی آن‌هایی است که بانک مرکزی آن را تولید کند و به عنوان پول در اختیار اقتصاد قرار دهد یا این‌که رمزارز خارجی را مانند سایر ارزها به عنوان پول مورد تایید قرار داده باشد.

۲. رمز امرز غیرقانونی یعنی آن‌هایی که از سوی بانک مرکزی مورد تایید قرار نگرفته یا منع شده است مانند بیت کوین، اتریم و تقریباً همه رمزارزها.
در حال حاضر هیچ رمز ارزی مورد تایید بانک مرکزی کشور قرار نگرفته است البته در خبرها آمده است بانک مرکزی ایران رمزارزی با عنوان «آریا کوین» تهیه کرده است ولی فعلاً خبری از انتشار آن نیست.

بنابراین در مباحثه امروز ما فرض بر این است که معاملات رمزارزها غیرقانونی است البته یک سندی من دیدم که در آن بانک مرکزی معامله رمزارزها با صرافی‌هایی که از سوی بانک مرکزی مجوز دارد را قانونی دانسته است همچنین استخراج آن منوط به داشتن مجوز از وزارت صمت را پذیرفته شده است. اما در نوشته جناب استاد ترابی هم ظاهراً فرض بر این است معاملات اینها قانونی نیست.

• **بررسی مباحث فقهی رمز ارزها**

نکته دوم: مباحث فقهی مربوط به رمز ارزها را باید در دو سطح فردی و اجتماعی مورد بررسی قرار داد. در سطح فردی سوال مکلف فردی مطرح می‌شود برای مثال در مورد بیت کوین سوالات شرعی من مکلف این هست که آیا من می‌توانم استخراج رمز ارز بکنم؟ ماینینگ بکنم؟

اولین جلسه از سلسله نشست های فقه معاصر با موضوع بررسی «خرید، فروش و استخراج پول رمز پایه دیجیتال» در مؤسسه فرهنگی دارالافتاء امام عصر علیه السلام زیر نظر آیت‌الله محسن فقیهی با حضور ارائه دهنده بحث: حجت‌الاسلام والمسلمین مرتضی ترابی استاد حوزه علمیه قم و پژوهشگر مؤسسه آموزشی تحقیقاتی امام صادق علیه السلام و ناقد این نشست علمی حجت‌الاسلام والمسلمین جواد عبادی عضو شورای سیاست‌گذاری مرکز راهبری اقتصاد مقاومتی حوزه های علمیه و مدیر موسسه فقه اقتصادی طبیات و استاد حوزه علمیه قم برگزار گردید که حاصل این نشست تقدیم خوانندگان ارجمند می‌شود.

• **حجت‌الاسلام والمسلمین مرتضی ترابی**

پول‌های دیجیتال رمز پایه سابقه طولانی ندارند، اولین پول دیجیتال رمز پایه، یعنی بیت‌کوین، در سال ۲۰۰۹ میلادی به وجود آمد. البته گاهی رمز پایه و گاهی رمز نهاد و گاهی رمزارز و در انگلیسی Cryptocurrency گفته می‌شود.

• **پیشینه پول**

پول یکی از محوری‌ترین عناصر اقتصاد و باعث تحول در زندگی اقتصادی بشر هست. پول در طول تاریخ شکل‌گیری خود با مشکلاتی روبرو شده که بشر آن را طی مراحل رفع کرده است. پول کالایی سپس پول فلزی سپس پول نماینده بعداً پول فیات (اسکناس های اعتباری فعلی) سپس پول الکترونیک عرضه شده است آخرین دوره پول همان رمزارزها است که حدود یازده سال پیش ایجاد شده و به سرعت در حال گسترش است می باشد. چون پاسخگوی نیازهای مهم و رفع‌کننده اشکالات مهم در زمینه پول هست و پیش بینی می‌شود با آگاهی که از مزایای این پول هست، بشر به سوی این پول خواهد رفت و این پول جایگزین پول موجود خواهد شد. الان ارزش بازاری فقط یک پول رمز پایه یعنی بیت کوین حدود هزار میلیارد دلار هست. البته بیش از پنج هزار رمزارز ایجاد شده و حدود دویست نوع آن فعال است و در بازار روی آن‌ها معاملات انجام می‌گیرد.

ما باید به این مساله اهتمام بورزیم و این موضوع را نادیده نگیریم، این یک واقعیتی است و نمی‌شود آن را نادیده گرفت چون ممکن است عقب بیفتیم. خروجی مباحث ما در این جلسه و جلسات دیگری که در این رابطه ان شاء الله برگزار می‌شود طبق ادله شرعی که بررسی شده و مبانی فقهی، معامله و خرید و فروش و استخراج بیت‌کوین و رمزارزها اشکال ندارد. بلکه ساخت رمزارزهای نواچوب کفایتی است و مهندسین مسلمان هر چه زودتر خودشان باید پایه گذار چنین پول‌های رمز پایه باشند اگر عقب بیفتیم و دیر حرکت کنیم سرمایه‌ها به پول‌های رمز پایه دیگر جذب خواهد شد. و سود عظیمی نصیب کفار خواهد شد.

مباحث ما در چهار محور است؛ اول ماهیت موضوع، دوم بررسی حکم خرید و فروش، سوم بررسی حکم استخراج و چهارم بررسی حکم ایجاد و ساخت رمزارزهای جدید. ما در این جلسه فقط به دنبال بررسی محور اول هستیم. و محور اول هم دارای چند موضوع است که فعلاً ما فقط در صدد اثبات مالیت رمزارز هستیم.

• **تبیین ماهیت موضوع**

سه تا مفهوم را نیاز داریم تبیین کنیم تا به ماهیت رمزارزها برسیم. سه مفهوم پول و مال و رمزارز به هم وابسته هستند و باید تبیین شوند. اگر در تبیین این‌ها به این نتیجه برسیم که رمزارزها هم مال است مساله حل می‌شود. تا جایی که من جمع آوری کرده‌ام در خرید و فروش بیت‌کوین و به طور کلی رمز ارزها هشت اشکال شده است، غیر از دو اشکال، بقیه اشکالات خیلی ضعیف هستند. یکی از دو اشکال عمده این است که این‌ها مال نیستند و اشکال دیگر این که خرید و فروش اینها همراه با غرر است اگر بتوانیم اشکال اول را در این جلسه ان‌شاءالله به یک جایی برسانیم و نظرم را عرض بکنیم یک توفیقی خواهد بود چون مباحث خیلی گسترده است.

• **ماهیت مال**

مال موضوع احکام هست و آیات و روایات زیادی در مورد مال داریم، پس باید مال را بشناسیم. شارع هم در این موضوع نه مفهوم مال را ایجاد کرده است و نه مثل بلوغ، در آن قید خاصی ایجاد کرده است. پس مال به همان معنای عرفی‌اش موضوع حکم قرار گرفته است.

مال بر اساس آنچه که از مجموع فرمایش های و تحقیقات فقهای عظام مانند علامه در تذکره شیخ انصاری در مکاسب و مرحوم نائینی در تقریرات و مرحوم ایروانی در حاشیه مکاسب و مرحوم حکیم در نهج الفقاهة و مرحوم آقای خوئی در مصباح الفقاهة و مرحوم امام در کتاب البیع و دیگر بزرگان برمی‌آید عبارت است از چیزی که دارای ویژگی‌های زیر باشد:

۱. منفعت عقلانی داشته باشد.
۲. مورد رغبت باشد

(تذکر: رغبت غیر از منفعت است چون ممکن است چیزی مورد رغبت باشد ولی هیچگونه منفعت نداشته باشد مانند سیگار در صورتی که اثبات شود هیچ منفعتی ندارد به جهت دارا نبودن منفعت عقلانی مال نیست و طبعاً خرید و فروش آن در فرض مذکور اشکال خواهد داشت. یا چیزی که شخص به جهت علاقه شخصی به آن علاقه دارد ولی عقلاء برای آن نفعی قائل نیستند.)

۳. ندرت و کمیابی نسبی داشته باشد (چیزی که فراوانی مطلق دارد مال نیست مانند هوا و نور خورشید با این که منفعت عقلانی دارد و مورد رغبت است ولی به جهت فراوانی مطلق مال نمی‌باشند.)

۴. قابل اختصاص باشد پس چیزی که قابل اختصاص به شخص یا کشور نیست مانند ستارگان و کرات آسمانی مال نمی‌باشد.

در اولین جلسه از سلسله نشست‌های فقه معاصر بررسی شد

حکم خرید، فروش و استخراج پول رمز پایه دیجیتال

پول وسیله مبادله و حفظ ارزش و معیار سنجش هست، اینجا مسئله از سطح فردی خارج می‌شود. اگر من کاغذی را بردارم و نقش پول بر روی آن چاپ کنم تا وقتی که آن را به عنوان پول در معاملات به کار نبرسم اشکالی ندارد مثلاً به عنوان یک کار هنری و نقاشی شخصی نزد خودم نگهداری کنم، این کار یک جنبه فردی دارد و فی نفسه اشکالی ندارد، هر کس آزاد هست و می‌تواند کاغذهایی را به شکل پول چاپ کند اما وقتی آن را به عنوان پول به بازار تزریق می‌کنم و با کار تبلیغاتی که راه انداختم توانستم اعتبار آن را بین مردم جا بیاندازم این موضوع از سطح فردی خارج می‌شود زیرا من می‌خواهم با این کاغذها، در بازار معامله صورت انجام بدهم، مال مردم را خریداری کنم یا اجرت خدمات مردم را بپردازم.

بنابراین این بحث، فقط بحث فردی نیست. نمی‌توانیم به موضوعات عمومی صرفاً با نگاه فردی نگاه کنیم. همان‌طور که عرض کردم برخی موضوعات هم با عناوین اولیه مورد بررسی قرار می‌گیرد هم با عنوان ثانوی مثلاً استفاده و خرید و فروش تریاک درست است یا نه؟ با عنوان اولی می‌گوییم فی نفسه اشکال ندارد یا خرید و فروش اسلحه که ترکیبی از مقداری فلز است، فی نفسه

می‌توانم خرید و فروش بیت کوین بکنم؟ این گونه سؤالات که به فعل مکلف بر می‌گردد بیشتر با عناوین فقهی اولیه مورد بررسی قرار می‌گیرد. مثلاً معامله رمز ارزها تحت عنوان چه قراردادی مورد معامله قرار می‌گیرد؟ اگر تحت عنوان عقد بیع باشد (که هست) آیا شرایط موضوع معامله بیع را دارد؟ طبیعتاً باید شرایط موضوع قرارداد از قبیل مالیت داشتن، معلوم بودن و ... بر رمزارزها تطبیق داده شود تا احکام آن مشخص شود. یا در زمینه استخراج رمزارزها باید دید کاری که ما اینها انجام می‌دهد واقعا کار محترمی که طبق قاعده احترام، ماینر را مستحق اجرت نماید یا نه؟

اما در سطح اجتماعی شاید مهمترین سؤال در مورد رمز ارزها این باشد که آیا این‌ها پول محسوب می‌شوند؟ آیا می‌توان آن‌ها را مانند ارزهای خارجی فیزیکی مثل دلار محسوب کرد؟

نکته سوم این‌که استاد ترابی در مورد رمزارزها دو موضوع را مورد بررسی قرار داده‌اند اول: پول بودن آن‌ها و دوم مال بودن آن‌ها.

در مورد پول بودن رمزارزها طبیعتاً منظور پول اعتباری است؛ وقتی ما در مورد پول صحبت می‌کنیم و می‌گوییم

اشکالی ندارد، اما اگر این سوالات را در بُعد اجتماعی نگاه کنیم، می‌گوییم خرید و فروش تریاک فلان مضرات اجتماعی دارد پس با عنوان ثانوی اشکال دارد. اما بعضی موضوعات جنبه اجتماعی به شدت برجسته فردی آن غلبه دارد و نگاه فردی به آن داشتن صحیح نیست. مانند پول اعتباری.

اگر کارکردهای پول را همان سه موردی در نظر بگیریم که استاد ترابی به درستی فرمودند نمی‌توان پذیرفت که هر کسی بتواند پول چاپ کند و پول انگاری رمزارزها نیز شبیه چاپ پول است همچنانکه خلق پول نیز مانند چاپ پول است. بله یک وقت است که نهاد پولی کشور عندالزوم پول چاپ کرده و تزریق اقتصاد می‌کند اما وقتی یک بانکی پول چاپ کند یا خلق پول کند یا فردی رمز ارزی را راه‌اندازی کرده و آن را به عنوان وسیله مبادله و معیار سنجش و حفظ ارزش قرار می‌دهد اینجاست که این سؤال پیش می‌آید اعتبار این پول یا ارز کجاست؟ این‌که بعضی از مراجع عظام تقلید از جمله آیت الله العظمی مکارم شیرازی خلق پول توسط بانک‌ها را «اکل مال به باطل» گفته‌اند به نظر می‌رسد شامل رمزارزها هم می‌شود چون معیار هردو یکی است.

یک مثال عرض می‌کنم؛ فرض کنید یک خانه‌ای به قیمت یک میلیارد است، من پول ندارم بخرم، بانک هم پول ندارد آن را بخرد. فرض کنیم من به فروشنده می‌گویم می‌شود این را مفت به ما بدهید؟ می‌گوید نه! بانک هم می‌گوید می‌شود این خانه را مفت به من بدهید؟ فروشنده می‌گوید نه نمی‌دهم. بعد بانک می‌گوید من می‌توانم برای شما یک کارت اعتباری یک میلیاردی بدهم، نگران هم نباش این یک کارت معمولی نیست، چون من دستگاه‌هایی را در فروشگاه‌ها گذاشته‌ام که همه به شتاب وصل هستند و کارت من را قبول می‌کنند. شما می‌خواستید خانه را بفروشید با پولش کالایی را بخرید یا خدماتی را اخذ کنید. من دستگاه‌ها را طوری چیده‌ام که این کارت را بکشی، کالا و خدمات به تو ارائه می‌دهند. فروشنده با شنیدن این حرف راضی می‌شود که خانه اش را در قبال یک کارت اعتباری که به برکت کپیبرد عده‌هایی معادل یک میلیارد در آن ثبت شده است خانه‌اش را بفروشد اما به من نمی‌فروشد چون من بانک نیستم و چنین امکانی ندارم حال فرض کنید به نفر به آقای فروشنده بگویم آیا حاضرید خانه تان در مقابل رمزارزی که من تولید کردم و توانستم بر اثر تبلیغات یا هر روشی بین مردم آن را معتبر کنم خانه ات را به من بفروشی؟

ادامه در صفحه بعد

ادامه از صفحه قبل

فروشنده بازهم حاضر است خانه را به وی بفروشد چون برای فروشنده مهم نیست اعتبار این رمزارز کجا آمده بلکه آنچه مهم است این است که اگر با این رمزارز به بازار مراجعه کند می‌تواند کالا بخرد و اجرت خدمات بپردازد. خوب این می‌شود خلق پول.

توجه داشته باشیم یک بار است که بانک مرکزی می‌بیند دولت کسری بودجه دارد، پول چاپ می‌کند و خلق پول می‌کند، منافع این به جیب عموم مردم می‌رود، یا مثلا فرض کنید بازار عراق و سوریه روی ایران باز شده و ما هراندازه که تولیداتمان را بالا ببریم رشد اقتصادی کشور بالا می‌رود. اما الان پول نداریم، بانک مرکزی پول چاپ می‌کند و خلق پول می‌کند و به بنگاه اقتصادی تزریق می‌کند و بنگاه اقتصادی تولیدش را بالا می‌برد و درآمد ملی و رشد اقتصادی بالا می‌رود و منافع این صادرات در مجموع به کل کشور می‌رسد، این خلق پول مدیریت شده مانعی ندارد مرجع پولی و حاکمیتی کشور، به ویژه اگر حکومت، حکومت اسلامی باشد، تشخیص داده تزریق پول الان به نفع کشور است و تزریق می‌کند و در واقع منافع این به کل کشور می‌رسد.

اما وقتی یک بانک تجاری مثل همه شرکت‌های خصوصی سهام‌دار دارد و طبیعتا آن‌ها هم دنبال سود هستند، به برکت این دستگاه‌ها و کیبوردها و عددها، در قالب کارت اعتباری پول چاپ می‌کند و تحویل طرف می‌دهد و یک شرکت هزار میلیاردی را می‌خرد. آن وقت ما ببینیم با بحث‌های فقهی صرفا فردی به موضوع نگاه کنیم تاثیرش این می‌شود که سه هزار هزار میلیارد نقدینگی که سه درصد آن فقط پول اسکناس چاپ شده است به جامعه تزریق می‌شود. وقتی نقدینگی بالا رفت، تقاضا نسبت به کالا بالاتر می‌رود، تقاضا که بالاتر رفت اگر عرضه جوابگوی این تقاضا نباشد تورم بالا می‌رود، تورم که بالا رفت، سودش را بانک به برکت خلق پول می‌برد. اما مضراتش را جامعه باید متحمل بشوند که دقیقا جلوی چشم ما است. یعنی ما نه از تحریم ضربه می‌خوریم و نه چیز دیگری، مشکلی که ما الان داریم نقدینگی بی رویه و خلق پولی است که توسط نظام بانکی صورت می‌گیرد به اضافه فساد و بی‌تدبیری که مناسفانه در بخش مدیریتی کشور است. این خلق پول که مضراتش را گفتیم همه در ذیل بسترهای قانونی صورت می‌گیرد. و حداقل این بانک‌ها زیر نظر بانک مرکزی و مرجع پولی کشور قرار دارند.

حالا فرض کنید این خلق پول توسط افرادی غیر از بانک صورت پذیرد آن هم به نحوی که اصلا قابل کنترل و رصد توسط بانک مرکزی نباشد چه اتفاقی می‌افتد؟ موضوع زمانی بدتر می‌شود که آن فرد یا افراد خارج از کشور ایران باشند و احتمال توپله کشورهای استکباری هم داده شود. خانم کاسپر اسکای، که مدیر یک شرکت بسیار بزرگی به همین نام هست می‌گوید: بررسی‌های ما نشان می‌دهد با توجه به این که سیطره دلار توسط کشورهای مختلف در حال از بین رفتن هست. بیت کوین توسط نهاد های پولی و امنیتی امریکاراه اندازی شده است و خود آمریکایی‌ها به نام‌های مجهولی مانند ساتوشی ناکاموتو و غیره این رمزارزها را راه اندازی کرده است تا به سلطه اقتصادی خود بر جهان همانند آنچه با آقایی دل‌دراشتند تداوم بخشند.

البته رمزارزها منافع می‌دارد و اگر تحت نظارت مرجع پولی مانعی ندارد، واقعا تشخیص دادند تولید کردند. مثلا آقایون می‌فرمایند که ما الان در تحریم‌ها نمی‌توانیم به مبادلات پولی بین‌المللی بپردازیم اما از طریق بیت کوین و رمزارزها می‌توانیم این کار را انجام بدهیم، فناوری رمزارزها و عدم تمرکزگی که گفته می‌شود، منظور این هست که در بانک مرکزی تمرکز پیدا نکرده است. دولت‌های استکباری نمی‌توانند مبادلات ما را رصد کنند و چون نمی‌توانند رصد کنند نمی‌توانند جلوی آن را بگیرند و برای شرایط تحریم ابزار خوبی جهت مبادلات تجاری یا غیرتجاری محسوب می‌شود برای این جهات استفاده از این ابزارها ذیل نظر مرجع پولی کشور مانعی ندارد ولی اینها توجیه گریه‌پول یا ارز بودن آن نمی‌شود اگر قرار باشد هر کسی بتواند یک اعتباری خلق کند و با آن کالا تهیه کند این فرد دارا شدنش به چه جهت هست؟ فقط بخاطر این‌که یک پولی را چاپ کرده یا رمزارز به وجود آورده است؟ آیا از منظر شرعی ما می‌توانیم این را با «الناس مسلطون» یا «اوقوا بالعقود» تصحیح بکنیم یا نه؟

• از نظر فقهی رمزارزها در حال حاضر نه ویژگی‌های پول را دارند نه ویژگی‌های مال

اما موضوع دیگری که در مورد رمزارزها به ویژه بیت کوین مطرح است مال محسوب شدن آن‌هاست وقتی عقلا به یک چیزی رغبت پیدا کردند و حاضر بودن که به آن پول بدهند و از طرفی از سوی شرع مقدس منعی برای آن ذکر نشده باشد آن موضوع «مال» محسوب می‌شود و می‌تواند مورد معامله قرار گیرد. واقعیت این است استناد این رفتارهای که در عصر حاضر به نام عقلا ثبت می‌شود در واقع رغبت عقلا به بیت کوین؛ کدام عقلا را می‌گویید؟ اگر منظور تان مردم عادی است، اگر پست‌ترین کالاها را از طریق بسترهای تبلیغاتی و نت ورک مارکتینگ‌ها و... تبلیغ کنید مردم برای آن صف می‌بندند و رغبت پیدا می‌کنند و حاضر هستند برای آن پول بدهند، چون فکر می‌کنند دو روز دیگر فلان مقدار پول خواهد شد. ما این را نفی نمی‌کنیم که مردم الان رغبت پیدا کردند و حاضر هستند که در مقابل آن پول بدهند، اما آیا این معیار می‌شود برای ما که این را مال محسوب کنیم؟

این مباحث را با چهار معیار مورد بررسی قرار می‌دهیم؛ قاعده ممنوعیت اکل مال به باطل، قاعده لاضرر و قاعده لاغرور... در بحث غرر... من موافق جناب آقای ترابی هستم، خیلی قوی نمی‌توانیم بگوییم خرید و فروش رمزارزها غرری

هست. اما در مورد اکل مال به باطل اگر بخواهیم وارد بشویم، همانطور که آقای ترابی فرمودند طبق رویه فقهی ابتدا باید مفهوم اکل و مال و باطل روشن کنیم این واژه‌ها عبارتند اکل که از نظر لغوی مشخص است، از نظر معنایی هرگونه تصرفات و استیفای منافع از مال را اکل می‌گوییم. در مورد بای در باطل هم که دو نظر وجود دارد بای مقابله است یا بای سببیت که در مکاسب به قدر نیاز صحبت شده است. در مورد باطل هم آیا باطل شرعی است یا باطل عرفی است باز همینطور و اگر باطل عرفی را بگیریم در واقع آن حداکثرا گرفتیم.

در مورد واژه مال تعاریف مختلفی ارائه شده است و ما بحث را با همان تعریف که آقای ترابی مطرح کردند جلومی‌بریم یعنی چیزی را مال می‌گوییم که ۵ ویژگی داشتن منفعت و مورد رغبت بودن و حلال بودن و ندرت نسبی و قابلیت اختصاص را داشته باشد.

حالا باید ببینیم آیا رمزارزها معیارهای مال بودن را دارد تا آن را مال بدانیم؟ اولین معیار داشتن منفعت است این منفعتی که الان در مورد مال مورد نظر است، در رمزارزها آن منفعت چیست؟! قطعاً منفعت آن ذاتی نیست بلکه اعتباری می‌باشد اما در مورد مال اعتباری باید معتبری باشد، سؤال این است آیا آن معتبر در رمزارزها صلاحیت اعتبار دادن را دارد یا نه؟ و عبارتی آیا معتبر، معتبر هست؟ صرف این‌که بگوییم هر کسی به یک چیزی اعتبار بدهد و ما بگوییم منفعت دارد پس مال است درست نیست. البته عرض کردم با صف بستن مردم برای خریدن بیت کوین، این اعداد و ارقام اعتبار پیدا نمی‌کنند. چون رفتارهای افراد گاهی بخاطر شرایط مقطعی است که در نظر گرفته‌اند. اینها گاهی رفتارهای هیجانی و گاهی منازار از تبلیغات و گاهی به خاطر سودجویی است و با توجه به شرایط اقتصادی و ویژه‌ای که تقاضا برای سرمایه گذاری به شدت بالاست شما با استفاده از اگر بتوانید به باور کنید که یک چیز متعفن و بدویی که مردم بینی‌شان را می‌گیرند و اصلا چندش آور است، اگر امروز بخرند، و چند روز دیگر بفروشند، سود خواهند کرد، برای خرید آن صف می‌ایستند بدون این‌که برایشان مهم باشد آن چیز آیا ارزش دارد یا نه. ما نمی‌توانیم این نوع رفتارهای سودگراانه عرف را رغبت عرفیه بدانیم و از آن نتیجه بگیریم مال بودن آن شی را. حال فرض کنید این شی چندتا کد و عدد باشد باز هم مردم اگر به این یقین برسند که با خرید این سود می‌کنند باز هم برای به دست آوردن آن حاضر است زحمت بکشند یا بابت آن پول بدهند.

در حال حاضر آن قدر عنصر تبلیغات مؤثر است که به راحتی می‌تواند یک چیزی را در ذهن شما تبدیل به ارزش کند حال آنکه شما تا دیروز می‌گفتید این چیز اصلا ارزشی ندارد. امروزه کد برخی مراحل بازی‌های کامپیوتری با قیمت‌های بالا خرید و فروش می‌شود، آیا برای یک فقیه مهم نیست که چه چیزی خرید و فروش می‌شود، بلکه مهم این است که این مورد رغبت قرار گرفته و از آنجا نتیجه بگیرد که شارع مقدس هم این را قبول کرده است؟! ما در بحث منفعت داشتن به ویژه در بحث اعتباری، اگر خیلی خیلی کوتاه ببینیم که مالیت مال اعتباری را قبول بکنیم، نکته این هست که آن معتبر، صلاحیت اعتبار دادن را داشته باشد.

• نکات حجت‌الاسلام والمسلمین ترابی در مورد نقد‌های حجت‌الاسلام والمسلمین عبادی

نکته اول این‌که امر اجتماعی بودن پول را ما هم قبول داریم، اما امر اجتماعی لازم نیست که زیر نظر و در کنترل حاکمیت باشد و نظارت کافی است. بنا بر ادله ما امر اجتماعی بودن باعث نمی‌شود که حاکمیت بالمباشه آن امر را در دست بگیرد. سابقه پول را در زمان پیامبر ببینید، پیامبر اقدام به ضرب سکه نکردند بلکه با درهم ایرانی و دینار رومی معاملات انجام می‌شد. ضمن این‌که روایات صحیح‌السند در کافی و دیگر کتب داریم که لازم نیست وسیله مبادله حتما حاکمیتی باشد. این در نظر اهل سنت است که ضرب سکه را مربوط به حاکمیت می‌داند و شیعه چنین نظری ندارد. البته اگر با عنوان حکم ثانوی بگویید بحث دیگری است.

نکته دوم این‌که این رمزارزها ضد خلق پول است چون بیت کوین حالت طلا را دارد و محدود است و اتفاقا باعث می‌شود مشکل خلق پول حل شود و یکی از مزایای رمزارزها حل مشکل خلق پول است.

نکته سوم این‌که ما نفی نمی‌کنیم پشت این رمزارزها سرویس‌های اطلاعاتی و امنیتی آمریکا باشد اما بیشتر دانشمندان می‌گویند این رمزارزها اقتصاد آمریکا

معرفی کتاب

مبانی فنی، مالی و فقهی پول رمزنگاری شده «بیت کوین»

پول رمزنگاری شده یک نوع پول خصوصی شبیه به نظام طلا و نقره است که متعلق به هیچ دولت یا حکومتی نیست و نیازی به نهاد‌های واسط مانند بانک مرکزی ندارد؛ به عبارت دیگر نهاد متولی و ناظر در آن وجود ندارد و افراد می‌توانند بدون نیاز به شخص ثالث، اقدام به مبادله و انتقال پول نمایند. این پول دیجیتال و مجازی، غیرمتمرکز بوده و هیچ واسطه‌ای برای نقل و انتقال وجود ندارد؛ به همین دلیل دربردارنده مزیت‌هایی همچون سرعت بالای انتقال و هزینه پایین تراکنش می‌باشد.

این تمرکززدایی و انحصار شکنی (اصل آزادی در معاملات)، به نظام نقدین در صدر اسلام نزدیکتر است و هیچ فرد و دولتی نمی‌تواند به خاطر منافع شخصی خود بر روی دارایی‌های سایر مردم اثر بگذارد. چیزی که در سیاست‌های پیروز نادرست کشورها مشاهده می‌شود مانند سیاست‌های آمریکا به واسطه دلارپر دیگر پول‌ها. در مرحله پیاده سازی این نظام پولی است که نیاز به انجام این پژوهش احساس شد. در این پژوهش به این سؤال اساسی پرداخته شده است که از منظر فقه اسلامی آیا این پول رمزنگاری شده در مرحله اجرا با موازین اسلامی تطابق دارد یا خیر؟ برای پاسخ به این سؤال لازم بود یکی از انواع این پول‌های رمزنگاری شده که در حال حاضر بیش

دیگر منتقل کرد و کسی حق بلوکه کردن آن را نداشته باشد. حاصل این تلاش‌ها توسط فردی با نام مستعار ساتوشی ناکاماتو در سال ۲۰۰۹ به ثمر نشست و فناوری «بلاک چین» و محصول اول آن به نام «بیت کوین» به دنیا معرفی شد. افزایش تقاضا و قیمت بیت کوین باعث شد توجه سرمایه گذاران به آن جلب و تبدیل به یک ابزار سرمایه گذاری جذاب شود. امروزه با محبوب شدن پدیده مستحده پول رمزنگاری شده و گسترش استفاده از آن، این سؤال در ذهن مسلمانان به وجود آمد که آیا از منظر شریعت اسلامی، خرید و فروش و استفاده از پول رمزنگاری شده و سرمایه گذاری در بیت کوین جایز است یا خیر؟ سود حاصل از آن چه حکمی دارد؟ بر این اساس به دنبال توسعه این پدیده در جهان امروز، ضروری بود که با بهره‌گیری از منابع معتبر موجود در این حوزه، موضوع شناسی پول‌های رمزنگاری شده انجام شود و سپس براساس مباحث فقه اسلامی، به تبیین فقهی آن و طراحی چارچوبی برای بررسی فقهی این پول‌ها پرداخته شود که این پژوهش به آن همت گماشته است. از این رو برای آشنایی هرچه بیشتر خوانندگان این گزارش، ابتدا به معرفی پول رمزنگاری شده به طور مختصر پرداخته می‌شود.

کتاب «مقدمه‌ای بر پول رمزنگاری شده» در مورد مبانی فنی و مالی و فقهی پول رمزنگاری شده و سرمایه گذاری در یکی از این پول‌ها تحت عنوان «بیت کوین» و پاسخ فقه اسلامی به جواز و حرمت این پدیده مستحده، به قلم علیرضا نواب‌پور از دانش‌آموختگان دانشگاه امام صادق (ع) تألیف گشته و از سوی انتشارات این دانشگاه در اختیار علاقه‌مندان قرار گرفته است. کتاب «مقدمه‌ای بر پول رمزنگاری شده» مبانی فنی، مالی و فقهی» به قلم علیرضا نواب‌پور از سوی انتشارات دانشگاه امام صادق (ع) منتشر شد. بعد از جنگ جهانی دوم با پیدایش پول‌های حاکمیتی (فیات) و حذف پیشخوانه طلا، مسائلی رخ داد که اعتماد عموم مردم را نسبت به نهاد‌هایی همچون بانک مرکزی از بین برد. خلق پول بی رویه، کاهش ارزش پول، بلوکه کردن حساب‌ها به دلایل مختلف و نقض حریم شخصی از این دست مسائل بودند. پس از اینترنت که به رؤیای انتقال آزادانه اطلاعات و داده‌ها، تحقق بخشید، سالیان متمادی خبرگان حوزه فناوری اطلاعات به دنبال راهی برای بازگشت به پول با پشتوانه طلا بودند. پولی که تعیین ارزش آن وابسته به عملکرد نهادی نباشد، پولی که بتوان آن را آزادانه بدون نظارت و دخالت نهاد ثالثی به شخص

کافی رسید، با بیان نکته‌های لازم و ضروری، مسئله را جهت استفتاء به مراجع تقلید عرضه می‌کند و در صورت تأیید مراجع، پاسخ نهایی فقهی درباره مسئله مورد نظر به دست می‌آید. از این رو نگارنده در این کتاب، براساس روش مذکور، محورهای فقهی مسئله با رویکردهای فقه فردی و حکومتی را استخراج کرده و با استفاده از نظر خبرگان مالی اسلامی و مراجع عظام تقلید به تبیین و تشریح این مسئله پرداخته است.

طبق پژوهش صورت گرفته، در قدم اول در رابطه با پول رمزنگاری شده فلسفه و هدف این پول مورد تأیید اسلام و مشابه طلا و نقره است، زیرا مانع از تأثیر دیگران بر روی دارایی‌های (ملکیت) افراد بدون اجازه و اختیار آنان می‌شود و افراد در فضایی آزاد می‌توانند به نقل و انتقال پول بپردازند، بدون این که نیازمند دادن هزینه یا کارمزدی به شاخص ثالث و فاش شدن حوزه حریم خصوصی و اطلاعات کاربران آن باشد. بررسی‌های فقهی، آرای نخبگان و استفتاء از مراجع عظام توسط پژوهشگر نشان داد که بیت‌کوین اگرچه از منظر فقه فردی و احکام ثمن و مثنم دارای اشکال نمی‌باشد اما به دلیل خطرات و ریسک‌های مذکور، اقتصاد کشور و سرمایه مسلمان را تهدید می‌نماید و دارای شبهه ضرر و ضرار است، لذا استفاده از بیت‌کوین از منظر شریعت و فقه حکومتی بدون اشکال نمی‌باشد. این در حالی است که سایر رمزینه‌ارزها مانند اتریوم و ریپل باید به طور مجزا با همین روش و مدل پژوهش بررسی شوند و این امکان وجود ندارد که برای کلیه آن‌ها حکم واحدی اعلام نمود.

کتاب «مقدمه‌ای بر پول رمزنگاری شده» مبانی فنی، مالی و فقهی» در قطع رقیعی با قیمت ۳۰۰۰۰۰ هزار ریال و در ۱۵۹ صفحه از سوی انتشارات دانشگاه امام صادق (ع)، روانه بازار نشر دانشگاهی شده است.

مسئله به وسیله پژوهشگر بررسی می‌شود. سپس با شناسایی خبرگان مالی اسلامی، نظرهای تخصصی فقهی درباره مسئله مورد نظر دریافت شده و پس از پردازش اطلاعات دریافتی، بحث‌ها جمع بندی می‌شود و در صورت اختلاف نظر، پژوهشگر بایستی به تبادل نظریین خبرگان بپردازد. زمانی که پژوهشگر به اطمینان

از سایر انواع این پول‌ها در کشور ما مورد استفاده قرار گرفته است، مورد مذاقه و کنکاش قرار گیرد که در این پژوهش، رمزارز «بیت کوین» انتخاب شده است. این پژوهش از روش «اجتهاد چند مرحله‌ای» استفاده کرده است. در این روش بعد از تحلیل تفصیلی یک موضوع، بعد‌های مختلف فقهی

نگاهی به رمزارزها از پنجره فقه اسلامی

وهاب قلیچ، عضو هیأت علمی پژوهشکده پولی و بانکی

• مقدمه

پول از بزرگ‌ترین اختراعات بشراست که می‌توان آن را به نوعی مهم‌ترین عنصر اقتصاد دانست. امروزه، بدون پول (در انواع و تعاریف مختلف)، فعالیت‌های اقتصادی از حرکت بازخواهند ایستاد و معیشت انسان‌ها با دشواری مواجه خواهد شد. با گذر زمان، پول نیزبسان سایر اختراعات بشری در قالب و شکل اولیه باقی نمانده است و به تدریج شاهد تغییراتی در خود بوده است. با ظهور و توسعه فناوری اطلاعات و نوآوری‌های عصر دیجیتال، متن زندگی جوامع بشری در ابعاد مختلف خصوصاً از بعد اقتصادی تحت تاثیر قابل توجهی قرار گرفته است. شاید بتوان ایده «پول الکترونیکی» را ابتدایی‌ترین نتیجه ملموس توسعه فناوری اطلاعات در حوزه اقتصاد دانست. اما، دیری نپایید که پدیده نوظهور دیگری به نام «رمزارزها» تحولی نوین و شگرف در عرصه مبادلات مالی و اقتصادی ایجاد کرد.

خصلت و ویژگی فناوری در به رسمیت نشناختن مرزهای جغرافیایی باعث شد ایران نیزهمانند بسیاری از کشورهای دیگر در مدت زمان نه چندان زیادی، اقتصاد خود را با این پدیده نوظهور مواجه ببیند. اگرچه چند سالی است که بحث رمزارزها در اقتصاد ایران نقل محافل تخصصی بوده است، بدون تردید دو سال اخیر نقطه عطفی در پرداخت و توجه جامعه به این مبحث خصوصاً موضوع استخراج رمزارزهایی همچون بیت‌کوین بوده است.

این توجه به حدی بوده است که بانک مرکزی پس از اطلاعیه رسمی خود در سوم اردیبهشت ۱۳۹۷مبنی بر ممنوعیت به‌کارگیری ابزار بیت‌کوین در مراکز پولی و مالی کشور، در بهمن ۱۳۹۷سند «الزامات و ضوابط فعالیت در حوزه رمزارزها در کشور» را منتشر می‌سازد. همچنین در تیر ۱۳۹۸بانک مرکزی با انتشار اطلاعیه‌ای چهاربندی مواردی را یادآور می‌شود که ازجمله آن می‌توان به انحصار بانک مرکزی در انتشار رمرازز با پشتوانه ریال، طلا و فلزات گران‌بها و انواع ارز اشاره کرد. همچنین، در این اطلاعیه ذکر شده است که «موضوع استخراج رمزارزهای جهان روا و شرایط آن در کمیسیون اقتصادی دولت درحال بررسی است وپس از اتخاذ تصمیمات لازم، ضوابط آن مطابق با مقررات و مصوبه فوق ابلاغ می‌شود.»

با توجه به الزام حاکمیت و سیطره ضوابط شرعی و اسلامی بر نظام قانون‌گذاری کشور، خیلی زود توجه به مباحث فقهی و حقوقی رمزارزها در صدر فهرست اولویت‌های پژوهشی مرتبط با رمزارزها قرار گرفته است. کارشناسان و محققان اقتصاد اسلامی مواضع بعضاً متفاوتی نسبت به مشروعیت این پدیده جدید دارند و نقدهایی را از حیث فقهی مطرح کرده‌اند. در ادامه با تمرکز بر بیت‌کوین، به عنوان معرفت‌ترین رمزارز شناخته شده در اقتصاد ایران، به بررسی مهم‌ترین این موارد پرداخته می‌شود.

• الف) مالیت

از شرایط صحت معاملات مالیت شرعی داشتن کالای مورد معامله است. منظور از مالیت داشتن یعنی در بازار ارزش دادوستد داشته و قابل مبادله و تقویم به پول باشد. اما، اگر چیزی باشد که در بازار ارزش مبادله‌ای نداشته باشد و کسی عموماً در ازای آن مالی پرداخت نمی‌کند، آن چیز مالیت ندارد و نمی‌توان با آن معامله انجام داد.

یکی از مهم‌ترین مباحث اختلافی بین کارشناسان اقتصاد اسلامی، به موضوع مالیت شرعی رمزارزهایی همچون بیت‌کوین برمی‌گردد و پرسشی که طرح می‌شود این است که آیا از لحاظ شرعی بیت‌کوین مالیت دارد؟ با تعمقی در اظهارنظرها، می‌توان ریشه این اختلاف‌نظرها را در تعاریف متفاوت مال نزد فقها دانست. به عبارتی، فقدان کشف پاسخ واحد، متقن، و شفاف به پرسش «مال چیست»، باعث شده است با ورود پدیده‌های نوظهوری همچون رمزارزها، برشعاع دایره اختلاف نظرها افزوده شود.

یکی از علل اختلاف نظرها در تعریف مال به اعتباری بودن حیثیت مال برمی‌گردد، زیرا مال از امور اعتباری است و به خودی‌خود حیثیت واقعی ندارد و صرفاً به اعتبار عقلا وابسته است. از این جهت، این اعتبار ممکن است در زمان‌ها و مکان‌های مختلف به‌گونه‌ای متفاوت ظهور کند.

عده‌ای از منتقدان در خصوص مالیت بیت‌کوین نظر براین دارند که چون متخصصان در مورد این رمزارز تفاوت دیدگاه دارند و یک ضامن اعتباری مشخص برای آن یافت نمی‌شود، پس فعلاً باید بنا را بر این بگذاریم که ماهیت این پول‌ها توهمی است. (معمومی‌نیا، ۱۳۹۸)

به‌عبارتی، هرگاه می‌خواهیم یک دارایی را معامله کنیم، آن دارایی یا باید ارزش ذاتی داشته باشد که بتواند به خاطر ارزش ذاتی‌اش مالیت پیدا کند و قابل معامله باشد. یا ارزش اعتباری داشته باشد که بر اساس جایگاه آن اعتباردهنده بتوانیم بگویم این دارایی به چه میزان اعتبار دارد و براساس آن معامله کنیم. این درحالی است که رمزارزهایی همچون بیت‌کوین براساس اطلاعاتی که وجود دارد از جهت مالیت محل تردیدند، زیرا هیچ شناختی از اعتباردهنده آن در دسترس نیست و معلوم نیست اعتباردهنده آن چه کسی است و چه مسئولیت و تعهداتی را در قبال آن بر عهده گرفته است. (موسویان، ۱۳۹۷)

نکته دیگر آن است که بیان می‌شود اعتبار همه عقلا در مالیت یک چیز لازم است. پول از چیزهایی است که اعتبار جمیع عقلا را لازم دارد. مثل این‌که طلا می‌تواند طرف معامله قرار بگیرد، چون جمیع عقلاً آن را اعتبار می‌کنند؛ اما با قطع نظر از اعتبار دولت‌ها، صرف این‌که بخشی از عقلا در دنیا با بیت‌کوین معامله می‌کنند و به آن پول می‌گویند، کافی نخواهد بود. (فاضل، ۱۳۹۷)

اما در سمت موافقان مالیت داشتن رمزارزهایی مانند بیت‌کوین گفته می‌شود که بیت‌کوین دارای مالیت است، زیرا اولاًافراد حاضرند در مقابل آن مال (پول) پرداخت کنند؛ دوم آنکه فرد با خریداری آن غیر از احتمال افزایش ارزش، می‌تواند در مبادلات خود از آن استفاده کند. پس بیت‌کوین دارای منفعت عقلایی است و عرف برای این منفعت مالیتی را در نظر می‌گیرد؛ سوم آنکه تعداد بیت‌کوین محدود است و روند تولید آن به‌گونه‌ای نیست که از حالت کمیابی خارج شود؛ چهارم این‌که قابلیت خرید کالا با بیت‌کوین و امکان تبدیل آن به پول‌های رایج تأمین‌کننده غرض عقلایی برای بیت‌کوین است و طبق این تعریف نیزبیت‌کوین مالیت دارد. (خوش‌اخلاق، ۱۳۹۷)

به بیان دیگر، مالیت یک امر عرفی انتزاعی است و از اینکه عقلا برای شیئی مالیت قائل می‌شوند، می‌توان برداشت و انتزاع مالیت آن چیز را داشت. همچنین، در بحث مالیت گفته شده است که بنا بر نظر محققان و فقها، مال باید حداقل چهار ویژگی داشته باشد: نخست آنکه مال چیزی است که منفعت داشته باشد که برخی به جای این ویژگی، از عبارت «مردم به آن رغبت داشته باشند» استفاده کرده‌اند که به نظر می‌آید تعبیردوم دقیق‌تر است و شمول بیشتری دارد؛ دوم اینکه مال چیزی است که قابلیت دستیابی و اختصاص داشته باشد، پس سنجگی که در اعماق غیرقابل دسترس زمین یا کرات دور وجود دارد هرچند ارزشمند باشد، مال نیست؛ سوم اینکه مال باید کمیابی نسبی داشته باشد والا هرچند که چیزی منفعت داشته باشد، مال به حساب نمی‌آید. این ویژگی را می‌توان از تعبیر چیزی که در مقابل آن بها می‌پردازند، شناسایی کرد؛ و در نهایت چهارم آنکه همه منافع یا منافع عمده آن مورد نهی قرار نگرفته باشد؛ مثل مشروبات الکلی یا آلات قمار و

مانند آن که منافع آن‌ها مورد نهی واقع شده است. پس این قبیل اشیا شرعاً مال محسوب نمی‌شود. براین اساس، به نظر می‌رسد بیت‌کوین مال و دارایی است، زیرا همه ویژگی‌های مال در آن وجود دارد؛ بیت‌کوین مورد رغبت و تقاضاست. قابلیت به دست آوردن (اقتناء) در آن هست، کمیابی نسبی دارد، و نهی ویژه‌ای هم درباره آن در شرع وارد نشده است. پس با توجه به واقعیت موجود درباره بیت‌کوین و اینکه مورد رغبت عقلاست و تا اندازه‌ای به‌عنوان یکی از وسایل دادوستد تلقی می‌شود، می‌توان ادعان داشت که بیگمان بیت‌کوین «مال» و «کالا» است. (ترابی، ۱۳۹۷)

• ب) غرر

غرر در لغت به معنی خطر، نیرنگ، و غفلت و جهل است. بنا به تنوع تعاریف غرر، قائلین به غرری بودن بیت‌کوین نظرهای گوناگونی را ابراز داشته‌اند. بخشی از منتقدان با تعریف ابهام و جهل برای غرر، معامله بیت‌کوین را یک معامله غرری می‌نامند، زیرا خریدار بیت‌کوین مثلاً۱میلیون تومان را پرداخت می‌کند و در عوض کالایی را دریافت می‌کند که هویت آن چندان معلوم نیست و این نشان از غرری بودن معامله دارد. (نظری، ۱۳۹۷)

در این معنا، چون اصل وجود، مالیت، میزان اعتبار، و اینکه آیا برای این مال یک اعتباردهنده متعهد و مسئول وجود دارد یا خیر، ابهام دارد، از جهت فقهی معامله با آن، معامله غرری محسوب می‌شود. (موسویان، ۱۳۹۷)

یکی دیگر از معانی غرر خدعه و نیرنگ است. عده‌ای از منتقدان با این تعریف، غرری بودن معاملات بیت‌کوین را اثبات شده می‌دانند، زیرا از نظر این دسته از منتقدان احتمال قوی وجود دارد کسانی که بیت‌کوین را اختراع کرده‌اند، قصد خدعه داشته باشند! اگرچه الان محرز نشده است که خدعه‌ای در کار نیست، در آینده به راحتی ممکن است این پول دیجیتال بی اعتبار شود. (معمومی‌نیا، ۱۳۹۸)

همچنین، چنانچه مفهوم غرر را در ریسک بسیار بالا تعریف کنیم، باید گفت از آنجاکه بنا بر نظر عده‌ای از کارشناسان مطرح جهان ارزش بیت‌کوین حبابی است و لذا احتمال افت شدید آن در آینده حتی به یک هزارم قیمت فعلی آن پیش‌بینی شده است، معامله بیت‌کوین همراه با ریسک بسیار بالا خواهد بود و اقدام به خرید آن به جهت خطری (غرری) بودن، محل اشکال خواهد بود. البته، روشن است که این اشکال در صورت تثبیت نسبی قیمت بیت‌کوین مرتفع می‌شود. (ترابی، ۱۳۹۷)

به معنای دیگر، اگرثبوت با استفاده از ابزارها و روش‌های مدیریت ریسک ثبات نسبی را برای این نوع ارزها ایجاد کرد، می‌توان رخداد غرر در این رمزارزها را از جنبه تحمیل ریسک بالا منقفی دانست. البته، شایان ذکر است الکترونیکی بودن رمزارزها چالش‌هایی از نوع امنیتی و حفاظتی مانند هک شدن، بی‌گ شدن، و سرقت حساب کاربر را به همراه دارد. افزون براین، اگر دارنده بیت‌کوین اطلاعات حساب و رمز عبور خود را فراموش کند، سرمایه او برای همیشه از بین خواهد رفت که این نکته نیز در ارزیابی و کنترل ریسک‌های رمزارزها حائز اهمیت است. در سوی مقابل، به عقیده موافقان بیت‌کوین، غرری که موجب بطلان معامله است به آن خطری اطلاق می‌شود که عرف از آن اجتناب کنند. ولی چنانچه مقدار خطر به حدی نباشد که عرف ترتیب اثر دهد، چنین خطری غرر محسوب نمی‌شود.

در معامله بیت‌کوین نیز تسلیم صورت می‌گیرد، عوضین موجود و وصف آن‌ها کاملاً معلوم است، پس غرری در آن راه اثبات نمی‌شود. (خوش‌اخلاق، ۱۳۹۷) به عبارت دیگر، از نوع رفتار عقلا نسبت به معامله چنین ارزی مشخص می‌شود که این نوع معامله سفهی و یا غرری نیست.

• ج) نبودپشتوانه

یکی دیگر از چالش‌های مطرح برای رمزارزهایی مانند بیت‌کوین شبهه در داشتن پشتوانه است. منتقدان مدعی‌اند که همه پول‌ها در جهان مربوط به یک بانک مرکزی مشخص‌اند؛ مثلاً دلارمربوط به بانک مرکزی آمریکا و یورو مربوط به بانک مرکزی اروپاست. این در حالی است که هیچ دولت یا بانک مرکزی از بیت‌کوین پشتیبانی نمی‌کند و به اصطلاحاین رمرازز پشتوانه رسمی ندارد و اگر از بین برود، کسی نمی‌تواند پاسخگو باشد نظری، ۱۳۹۷). اما، اینکه در پاسخ گفته شود در پول فیزیکی است که ما نیاز به پشتوانه داریم و در ارز دیجیتال نیازی به پشتوانه نیست، این عبارت بطلانش روشن است، زیرا پول هرگونه‌ای که باشد، یک طرف معامله واق می‌شود و حتماً باید پشتوانه داشته باشد. این درحالی است که بیت‌کوین پشتوانه و اعتباری ندارد. همچنین، اندر عوارض بی پشتوانه بودن بیت‌کوین گفته شده ممکن است این رمزارزها با این هدف طراحی شده باشد تا حجم زیادی از دارایی‌های خیلی از کشورها نظیر ما به آن تبدیل شود و انتقال ارز صورت بگیرد و بعد یک مرتبه اعلام شود که این رمزارزها دیگر ارزش ندارد! در این شرایط قسمت زیادی از ثروت ملی ما از بین رفته و وابستگی ما به دیگران زیادت می‌شود. (معمومی‌نیا، ۱۳۹۸)

استا در سوی مقابل و در گروه موافقان ، عده‌ای معتقدند که الان بیش از نیم قرن است که دیگر پشتوانه فیزیکی برای پول وجود ندارد و میزان مقبولیت آن‌ها دارای اهمیت است. به بیانی دیگر، امروزه موضوع پشتوانه ملموس

پول دیگر چندان معنا و مفهومی ندارد، بلکه پشتوانه پول، میزان پذیرش، مقبولیت، و روح آن نزد مردم است. در این بین آنچه مهم است آن است که تولیدکننده پول بتواند مقبولیت و سازوکار لازم برای پذیرش عمومی آن را پیدا کند. این کار بسیار سخت و پیچیده‌ای است و کسانی که در تولید بیت‌کوین پیشگام بوده‌اند توانسته‌اند این مقبولیت را تا حدی ایجاد کنند. ازاینرو، می‌توان گفت همین موضوع که پذیرش و روح ارزهای مجازی درحال بیشترشدن است، پشتوانه‌ای برای این نوع ارزهاست. (محققنیا، ۱۳۹۸)

• د) ملاحظات از باب فقه حکومتی

فقه حکومتی که یکی از مباحث اصلی در حوزه فلسفه فقه است، نگرشی کل‌نگر و مبتنی بر دیدگاه حداکثری از دین است. فقه حکومتی به مثابه یک روش و رویکرد در مقابل فقه فردمحور به شمار می‌رود و وصفی عام و حاکم بر تمام ابواب فقه است؛ بدین معنا که فقیه در مقام استنباط احکام شرعی، اجرای احکام در بستر نظام حکومت اسلامی را به عنوان نهاد اداره جامعه مدنظر قرار می‌دهد. در این نگاه، فقیه در مقام استنباط احکام شرعی، حکومت، اداره جامعه، و مصالح و مفاسد جامعه را لحاظ می‌کند و اجرای احکام در بستر نظام حکومتی اسلامی را به عنوان نهاد اداره جامعه مدنظر قرار می‌دهد. همچنین، این فقه نشان دهنده نقش فعال حاکمیت اسلامی در برخورد با همه معضلات اجتماعی، سیاسی، نظامی، و فرهنگی است. (ذوالفقاری و سیدیان، ۱۳۹۱) از این جهت فقه حکومتی را می‌توان دانشی نامید که معارف مربوط به نظام‌های اجتماعی با آموزه‌های موردنیاز برای اداره جامعه را از منابع و مستندات دینی استخراج می‌کند. لذا، از فقه حکومتی گاه به عنوان فقه نظام‌ها یا فقه اداره یاد می‌شود. (پوررو، ۱۳۹۰)

با تاملی دقیق‌تر، می‌توان دریافت که فارغ از مباحث فقه فردی، در فقه حکومتی نیز ملاحظات برای معامله و توزیع بیت‌کوین ذکر شده است. عده‌ای از کارشناسان با بیان این نکته تمویح می‌کنند که مالک بیت‌کوین‌های موجود شفاف و مشخص نیست و حتی ممکن است ۹۰ درصد کل بیت‌کوین‌های استخراج شده مال یک سازمان یا یک فرد خاص باشد که با آدرس‌های مختلف کیف پول برای خود درست کرده است، بنا بر قاعده نفی سبیل چنین نتیجه گرفته‌اند که پس ممکن است تقویت بیش ازحد این نوع پول به سرارزیر شدن بخش مهمی از ثروت جامعه اسلامی به آن سازمان یا دولت صاحب آن بیت‌کوین‌ها انجامیده و لذا مسلمانان از نظر اقتصادی آسیب جدی ببینند. بنابراین، به جهت نبود شفافیت از این ناحیه، نباید مسلمانان در جهت تقویت این نوع پول بین‌المللی اقدام کنند و جواز ورود به معامله با این نوع پول دیجیتال به طوری که اقتصاد کشور اسلامی به آن وابسته گردد محل اشکال است، مگر آن‌که به نحوی اقدام شود که نبض تجارت با بیت‌کوین در دست مسلمانان قرار گیرد. (ترابی، ۱۳۹۷)

یکی دیگر از چالش‌های پذیرش رمزارزها به ورود این ارزها به دنیای حقیقی برمی‌گردد. در این معنا، تغییر حجم پول با تزریق رمزارزها به نظام پولی کشورها و عدم کنترل روی این ارزها چالشی در پذیرش مشروعیت کاربرد این ارزهاست. از آنجاکه ورود بی‌رویه پول مجازی بدون نظارت حاکمیت‌ها ممکن است موجب تضییع حقوق آحاد جامعه و ثروت‌های ملی شود، به استناد قاعده فقهی لاضرر می‌توان تولید و جریان این پول‌ها را در اقتصاد واقعی مورد خدشه قرار داد. همچنین براساس قاعده احترام و حرمت تضییع اموال مسلمین، ورود بدون نظارت این پول‌ها در اقتصاد واقعی موجب تغییر ضرری در حجم پول و ثروت‌های اقتصاد واقعی است. در این میان، چنانچه سیاست‌گذار پولی با عدم رعایت مصلحت جامعه اسلامی موجب کاهش ارزش ثروت و تضییع حقوق عامه گردد، مطابق قاعده اتلاف، ضامن است. بنابراین، به استناد ادله‌ای مانند قاعده لاضرر، قاعده احترام، قاعده اتلاف، و قاعده مصلحت که همگی ناهی سیاست‌های غلط پولی و تغییر ضرری در حجم پول هستند، مقتضی است قواعد انضباط بخشی از طرف حاکمیت برای کنترل رمزارزها در اقتصاد واقعی ترتیب داده شود.

مورد دیگر در باب ابعاد فقه حکومتی استخراج و استفاده از بیت‌کوین و سایر رمزارزها به مباحثی همچون پول‌شویی، فرار مالیاتی، جرایم امنیتی و… برمی‌گردد. با توجه به خلاء وجود حاکمیت قانونی خاص بر قلمرو بیت‌کوین، این احتمال می‌رود که افراد سوءاستفاده‌کننده با استفاده از این نوع رمزارزها به پول‌شویی، فرار مالیاتی، و سایر جرایم امنیتی اقدام کنند و زمینه ضررسازی به جامعه اسلامی را موجب شوند. ریشه اصلی این موضوع در عدم امکان تطابق مشخصات کاربری مالکان این ارزها با هویت حقیقی آن‌هاست. در واقع، صاحبان این وجوه نه بی‌نام که کم‌نام‌اند و از این‌رو زمینه ارتکاب چنین تخلفات و جرایمی برای آن‌ها ساده‌تر است (همان، ۱۳۹۷) ازاین‌رو، نیاز است حاکمیت اسلامی نسبت به این نوع ارزها از حیث مسئولیت اجتماعی و حاکمیتی حساس باشد.

• ه) اکل مال به باطل

منظور از اکل مال به باطل تملک و تصرف اموال دیگران به ناحق است. روشن شد که «باطل» محدود و منحصربه‌مورد خاص نیست، بلکه مفهوم وسیع و عامی دارد و هرگونه تجاوز به حقوق و تصرف در اموال دیگران، اموال

عمومی و اطفال و حتی تصرفات ناروا و غیرمشروع در اموال خویش و نیز کارهایی از قبیل ربا، رشوه، قمار، ظلم و ستم، غصب، و… در دربر می‌گیرد. با نگاهی به متون فقهی، درمی‌یابیم که در برخی معاملات از باب اکل مال به باطل، حکم به حرمت و بطلان معامله شده است. برخی از این موارد عبارت است از مواردی که موضوع معامله مالیت ندارد؛ مواردی که موضوع معامله منفعت حلال ندارد؛ مواردی که معامله موجب تضییع حقوق دیگران می‌شود؛ مواردی که معامله با ضرر و زیان فاحش همراه است؛ مواردی که معامله با فریب همراه است؛ موارد فساد و فحشا؛ موارد لغو و لوه؛ مواردی که مال از راه تضعیف نظام اسلامی به‌دست می‌آید و… (اسماعیلی، ۱۳۷۳) با این تعاریف، عده‌ای از منتقدان استخراج و معامله بیت‌کوین را مصادق اکل مال به باطل دانسته‌اند.

در پاسخ، کارشناسان ادعان می‌کنند که اولاًدر بیت‌کوین، اکتسابی به ازای عملیات حسابداری به دست می‌آید، پس اکل مال به باطل در بیت‌کوین جریان ندارد. همچنین، اگر مالیت بیت‌کوین را اثبات شده بدانیم، پس خریدوفروش آن هم اکل مال به باطل نخواهد بود و تحت عنوان بیع قرار می‌گیرد (خوش‌اخلاق، ۱۳۹۷) توضیحات مربوط به سایر موارد فوق در بخش‌های قبلی ارائه شده است که پروداخت مجدد به آن اجتناب می‌شود. اما، یکی دیگر از مسیرهای رخداد اکل مال به باطل از ناحیه تحقق قمار طرح می‌شود (اسماعیلی، ۱۳۷۳) در موضوع مورد بحث، شاید شبهه شود که چون استخراج بیت‌کوین به خاطر رسیدن به جایزه‌ای است که به اولین حل‌کننده معادله ریاضی مربوط به بلوک‌های بیت‌کوین برای ثبت آن در زنجیره بلوکی داده می‌شود، چیزی شبیه به قمار رخ داده و از این حیث محل ایراد می‌شود.

در پاسخ به این شبهه باید گفت در استخراج بیت‌کوین نقش برنامه نرم‌افزاری بزرنگ است و پولی که به عنوان جایزه در اختیار استخراج‌کننده قرار می‌گیرد، پیش از آن، ملک بالفعل هیچ کسی نبوده بلکه هم‌زمان چنین پولی تولید می‌شود. لذا، اینجا به ظاهر استخراج بیت‌کوین داخل در مفهوم قمار نخواهد بود.

دهرصورت، پولی که از طریق برنامه بیت‌کوین به حساب وی واریز می‌شود، به جهت صدق عنوان حیزات برآن ملک شخصی استخراج‌کننده بوده و تصرف در آن جایز است، چون فرض این است که این مال قبلاً صاحبی نداشته تا به صاحبش برگردانند. (ترابی، ۱۳۹۷)

• جمع‌بندی

آن‌طور که مشخص است، نتیجه‌گیری نهایی و متقن در داشتن یا نداشتن مشروعیت فقهی در خصوص رمزارزهایی همچون بیت‌کوین نیازمند کار اجتهادی و بررسی کامل ابعاد آن از دو زاویه فقه فردی و فقه حکومتی است؛ بررسی‌ای که هنوز به سرانجام نرسیده است و در این مقطع زمانی نمی‌توان نظر قطعی و واحد را صادر کرد. اما، آنچه صرفاً در اینجا می‌توان گفت این حقیقت است که علت اصلی اختلاف در پذیرش مشروعیت رمزارزها بین کارشناسان فقه اقتصادی اسلام، ریشه در ابهاماتی در خصوص پشتوانه نهاد اعتباردهنده رمزارزها و همچنین مسائل امنیتی آن در حفاظت از حقوق آحاد جامعه اسلامی دارد.

از این‌رو، انتظار آن است که با توسعه کمی و کیفی پژوهش‌ها و بررسی‌های فنی و فقهی، ابهامات موجود رفع شود و رمزارزها بتوانند همسویا با سایر ارزهای رایج در اقتصاد کشور، مشروعیت کامل را از حیث استخراج، معامله، و ذخیره‌سازی کسب کنند.

منابع و مآخذ

- اسماعیلی، ا. (۱۳۷۳). اکل مال به باطل در بیش فقهی شیخ نصاری. مجله فقه، ۱(۱).
- ترابی، م. (۱۳۹۷). بررسی جایگاه پول دیجیتال بیت‌کوین در نظام پولی و احکام فقهی آن. هفته‌نامه افق حوزه، نشریه فرهنگی، اجتماعی و سیاسی ارگان رسمی مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه، شناسه ۴۰۵۵۴۸.
- خوش‌اخلاق، م. (۱۳۹۷). پول مجازی از دیدگاه فقه حکومتی. پایگاه تخصصی فقه حکومتی وسائل، شناسه ۱۲۷۲۲.
- ذوالفقاری، م، و سیدیان، س. م. (۱۳۹۱) فقه حکومتی؛ چستی، چربی، چگونگی، دوفصلنامه معرفت سیاسی، ۴ (۷).
- سلیمانی‌پور، م.، م. سلطانی‌نواد، ح.، و پوربهره‌پور، م. (۱۳۹۶). بررسی فقهی پول مجازی. دوفصلنامه تحقیقات مالی اسلامی، ۲۶ (۲).
- فاضل، م. ج. (۱۳۹۷-). گزارش نشست «بیت‌کوین یا پول‌های مجازی». پایگاه مرکز فقهی انصه اطهار [🌐].
- محققنیا، ا. ح. (۱۳۹۸). پشتوانه ارزهای مجازی میزان مقبولیت آن‌هاست. پورتال بانکداری اسلامی پژوهشکده پولی و بانکی، شناسه ۳۲۳۳۹۹.
- معمومی‌نیا، غ. ع. (۱۳۹۸). پول‌های مجازی در ترازوی شرع. خبرگزاری ایکنا، شناسه ۳۸۳۴۰۲۴.
- موسویان، س. ع. (۱۳۹۷). معاملات پول مجازی از نوع غرضی است و اشکال شرعی دارد. پورتال بانکداری اسلامی پژوهشکده پولی و بانکی، شناسه ۲۹۳۶۹۱.
- نظری، ح. (۱۳۹۷). اشکال شرعی معامله «بیت‌کوین» چیست؟ پورتال بانکداری اسلامی پژوهشکده پولی و بانکی، شناسه ۲۹۳۶۱۳.